

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
ȘCOALA DOCTORALĂ DOMENIU ISTORIE

MOBILIERUL PICTAT DIN SUDUL TRANSILVANIEI
SECOLELE XV-XVIII

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC,
PROF. UNIV. DR. ALEXANDRU AVRAM

DOCTORAND,
VALERIU ION OLARU

Sibiu
2014

REZUMAT

INTRODUCERE

Cunoașterea în ansamblu a factorilor care au determinat evoluția societății transilvane între secolele XV-XVIII, ne oferă posibilitatea înțelegerii nivelului civilizației care s-a dezvoltat în această parte a țării în contextul influențelor interculturale europene.

Studiul de față urmărește domeniul creației meșteșugărești în perioada funcționării breslelor. Deși tematica lucrării este relativ restrânsă la evoluția creației meșteșugarilor din domeniul obiectelor de mobilier pictat, studiul are în vedere o privire mai largă asupra contextului istoric care a determinat apariția și răspândirea acestei specializări, în sudul Transilvaniei. Varietatea creației de mobilier pictat din această zonă a țării se explică prin afirmarea unor stiluri decorative specifice fiecărui centru de producție.

Mediul rural a păstrat secole la rând tehnologii rudimentare în domeniul prelucrării lemnului și decorării mobilierului, în timp ce în mediul urban evoluția tehnică a permis dezvoltarea unei producții destinate comercializării pe scară largă. Organizarea breslelor a determinat conservarea tradițiilor meșteșugărești și afirmarea unor centre de producție, recunoscute la nivel regional și chiar internațional, și totodată a influențat creația populară a meșterilor din mediul rural ca alternativă a producției urbane. Sistemul de organizare pe vecinătăți a comunităților din mediul rural, similar sistemului de organizare al breslelor urbane a avut un rol important în conservarea tradițiilor locale și dezvoltarea spiritului comunitar, conducând la standardizarea organizării interiorului locuinței țărănești.

Conservarea și restaurarea acestor bunuri se constituie într-un demers important pentru păstrarea și valorificarea științifică a acestor bunuri patrimoniale.

Lucrarea este structurată în cinci capitole principale și este ilustrată cu 592 de imagini, cu valoare demonstrativă. Pentru a sublinia cele mai importante idei consemnate și a sintetiza vastul material strâns am considerat utilă formularea unor concluzii, care să aducă clarificări despre subiectul ales.

CAPITOLUL I

ISTORICUL CERCETĂRII MOBILIERULUI PICTAT DIN TRANSILVANIA

Cercetarea mobilierului pictat rămâne un subiect dificil din cauza volumului scăzut al surselor documentare și al numărului mic de cercetători autohtoni care au tratat acest capitol al artei decorative.

În Transilvania, lemnul a constituit materialul de bază utilizat atât în construcție cât și la realizarea obiectelor gospodărești. Începând cu secolul al XIV-lea, odată cu introducerea și dezvoltarea instalațiilor hidraulice, lemnul de rășinoase a fost folosit cu precădere pentru confecționarea furniturilor și mobilierului locuinței.

Comunitățile săsești colonizate în sudul Transilvaniei au imprimat întregului areal un peisaj arhitectural specific: alinierea compactă a frontoanelor de case pe linia străzii, înșiruirea șurilor în spatele curților și parcelarea alungită a terenurilor de grădină¹.

În orașele Transilvaniei meșteșugarii s-au unit în bresle încă din secolul al XIV-lea și s-au specializat în diferite subdomenii. În mediul rural dulgherii erau meșteșugarii care confecționau cu precădere mobilierul. Decorul mobilierului cioplit de dulgheri a fost unul schematizat având la bază simbolurile cultului solar specific comunităților de agricultori.

În vestul Europei, meșterii concentrați în bresle aveau deja o metodologie bine pusă la punct pentru învățarea meseriilor artistice; de exemplu în Florența pictorii erau grupați în aceeași breaslă cu farmaciștii și medicii². Cât despre meșterii transilvăneni, documentele îi consemnează pe tâmplarii sași, în secolele XIV-XVI, ca făcând parte din aceeași breaslă cu dulgherii și măsurii.

În statutele breslelor meșteșugărești, o condiție importantă era aceea prin care calfele din Transilvania erau obligate să facă călătoriile de studii până în Austria, Bavaria, Tirol sau Italia³, de unde au adus tehnici noi de prelucrare a materialelor și concepții grafice de decorare a pieselor de mobilier.

După separarea pictorilor din breasla comună, tâmplarii au fost constrânși să-și decoreze singurul mobilier, celelalte genuri de pictură fiind privilegiul rezervat doar pictorilor.

Încă din antichitate sunt cunoscute tehnici străvechi de prelucrare a lemnului, a pigmentilor și lianților. Primele cărți de specialitate care s-au ocupat exclusiv cu arta au fost: manuscrisul 490 din Lucca datat între 787-816, manuscrisul *Mappae Clavicula* (datat între 821-822), sau manuscrisul lui Heraclius, din secolul al IX-lea. Iconografia riguroasă și tehnicile folosite în Bizanțul medieval au fost relatate în cartea lui Dionisie din Furna⁴ din secolul al XVIII-lea. În Transilvania secolului al XVIII-lea este cunoscută cartea de mostre sau modele a breslei tâmplarilor folosită de pictorii din Cluj⁵. După Reformă numărul pictorilor a crescut fiind asociați cu tâmplarii în cadrul confecționării altarelor, picturii pe panou precum și mobilierului pictat⁶.

¹ Irmgard Sedler, *Mobilier pictat transilvănean*, Sibiu, Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”, Editura „ASTRA Museum”, 2007, p. 7.

² *Ibidem*, apud Ernzt Andras – Teză de doctorat, Pecs, 2009, p. 21.

³ Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 333.

⁴ Vezi pe larg Dionisie din Furna, *Erminia picturii Bizantine*, București, Editura Sofia, 2000.

⁵ Nagy Margit, *Renașterea și barocul ardelenesc*, București, Editura Kriterion, 1970.

⁶ Andrei Kertesz-Badrus, *Aspecte privind tematica picturii transilvănene din sec. al XVI-lea în lumina documentelor de epocă*, în: „Studii și cercetări de istoria artei”, seria Artă Plastică, tom. 28, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 136.

Majoritatea materialelor utilizate pentru pictură necesitau o pregătire laborioasă. În acest sens găsim referiri atât în cărțile medievale despre pictură cât și în culegerile etnografice⁷. Cele mai importante motive decorative au fost concretizate în semne sau simboluri ale unor credințe legende sau mituri străvechi ale omenirii. Simbolurile solare, arborele vieții, imaginea omului și cea a calului sunt cele mai vechi exprimări grafice⁸. Evoluția simbolisticii ornamentale, circumscrise creației populare a beneficiat de influența bizantină și curente culturale europene exprimate în perioada Evului Mediu târziu, Renaștere, Baroc și Rococo având ca rezultat un număr important de motive celebre: arborele vieții, personajul cu umbrela, marea zeiță nordică, sirena, pasărea. Acestea se adaugă temelor locale: variante ale arborelui vieții, semne solare, șarpele și balaurul, calul, imagini antropomorfe”⁹.

Nicolae Dunăre¹⁰, analizează forma în creația plastică tradițională realizând o pertinentă clasificare a ornamentelor în funcție de cinci criterii mai importante: criteriul morfologic, structural, semantic, istoric și geografic. El relevă raporturile artei populare cu arta primitivă, și cu arta cultă, identificând rădăcinile creației ancestrale în cultivarea gustului pentru frumos.

Lucian Blaga stabilește unele diferențieri etnice în sânul geometrismului decorativ exprimând ideea că la români se remarcă un geometrism de invenție figurativă mai simplă, predominant lineară.

Olga Horșia și Paul Petrescu, analizează în cartea *Meșteșuguri artistice în România* dezvoltarea creației artistice în raport cu dezvoltarea economică prin diversificarea producției, creșterea cererii și dezvoltarea tehnologiilor.

Ioan Godea în lucrarea *Meșteșugul lădarilor din Valea Teuzului*, Aurelia Tița în *Contribuții la studiul meșteșugurilor în lemn de la Budureasa*, Taucred Bănățeanu în *Meșteșugul și arta lădarilor*, Kos Karoly în *Mobile cioplite din zona Lăpuș*” precum și Nicolae Dunăre în *Răspândirea satelor specializate în meșteșugurile populare pe teritoriul României* aduc o contribuție importantă la cunoașterea fenomenului istoric al creației mobilierului cioplit realizat de dulgheri.

Studiul interiorului locuinței îl abordează pe larg Georgeta Stoica în lucrarea: *Interiorul locuinței țărănești*¹¹. În legătură cu dezvoltarea planimetriei locuinței Georgeta Stoica amintește importanța deosebită a funcțiilor încăperilor, deoarece funcțiile determină conținutul și modul de organizare atât al obiectelor cu caracter funcțional, cât și al celor cu caracter decorativ. G. Stoica, arată că lăvițele simple confecționate dintr-o scândură erau cele mai vechi piese de mobilier. „Patul ca mobilier cu formă specială apare în locuința țărănească relativ târziu derivând din laviță”.

Masa este, o piesă de mobilier nelipsită din interiorul țărănesc. Formele mesei variază de la o zonă și o epocă la alta. „Masa de tip germanic, cu tălpi laterale puternice și sertar dedesubt a înflorit în Europa Centrală și este tipică perioadei Evului Mediu”¹².

Autorii Cornel Irimie și Marcela Necula prezintă în volumul „*Arta țărănească a lemnului*” (1983), o cuprinzătoare analiză a utilizării lemnului. Ei avansează ipoteza cunoașterii modului de viață de pe teritoriul unde acest material a fost întrebuințat, monumentele și obiectele din lemn constituind adevărate documente istorice.¹³ Conel Irimie și Marcela Necula concep o împărțire în două categorii a tehnicilor de prelucrare și decorare a lemnului „cele prin care nu se intervine în masa lemnoasă,

⁷ Cennino Cennini, *Tratatul de pictură*, București, Editura Meridiane, 1977, p. 56.

⁸ Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 7.

⁹ *Ibidem*, p. 9-22.

¹⁰ Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, București, Editura Meridiane, 1979.

¹¹ Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești*, București, Editura Meridiane, 1973.

¹² Georgeta Stoica, *op. cit.* 23.

¹³ *Ibidem*.

obținându-se forme și chiar decoruri prin încovoiere, împletire, sau înfășurare și cele caracterizate prin intervenția directă în masa lemnoasă”.

Iulius Bielz face o prezentare a condițiilor istorice care au stat la baza constituirii, organizării și evoluției comunităților săsești din Transilvania. Autorul stabilește cele mai importante centre de producție a mobilierului pictat, având caracteristici specifice următoarelor regiuni:

- Regiunea Sighișoara - Rupea cu ramificații; Țara Bârsei; Regiunea Sibiului; Regiunea Năsăudului.

Autoarea Aurelia Pomponiu analizează comparativ mobilierul pictat din Transilvania cu mobilierul pictat din Germania, Austria și Elveția secolelor XVII-XVIII-lea. În acest context autoarea arată că „mobilierul pictat german a constituit o sursă de inspirație pentru multe zone geografice, pătrunzând și pe teritoriul țării noastre”¹⁴. Conform autoarei pictorii de mobilier erau organizați în bresle și lucrau cu șabloane din hârtie pe care le păstrau cu sfințenie¹⁵. Cele mai importante târguri unde se comercializa mobilierul pictat au fost cele din: Brașov, Sighișoara, Odorheiul Secuiesc, Târgul Secuiesc și Rupea.

Nicolae Iorga în lucrarea „Negotul și meșteșugurile în trecutul românesc” face o analiză privind originea artei religioase și laice, influențele meșteșugurilor și circulația artiștilor în secolele XV-XVII în Țările Române cu trimiteri directe către Europa Centrală și Transilvania. În documentele istorice de la începutul secolului al XV-lea pe lângă alți meșteri din Europa centrală sunt pomeniți sașii de la Sibiu și Brașov care lucrau pentru domnitorii munteni sau moldoveni. Înfrâurirea apusului în Moldova și în Muntenia poate fi observată până în secolul al XVI-lea. Nicolae Iorga stabilește etimologia cuvântului meșteșug ca având origine ungurească. Răspândirea acestui termen se datorează faptului că încă din secolul al XIII-lea locuitorii celor mai vechi orașe din Țara Românească și Moldova au fost și ungurii și nemții veniți pe lângă armeni. Meșteșug înseamnă ocupație sau îndeletnicire. Maister, termen german, vine din latinescul maister.

Theo Zelgy a publicat *Pictura Mobilierului săsesc transilvănean*. Lucrarea este o analiză privitoare la apariția și dezvoltarea mobilierului pictat lucrat de sași. După așezare sașii din Transilvania au ridicat localitățile la nivel de orașe, meșteșugarii organizându-se în bresle. Orașul Sighișoara a jucat un rol important, începând cu anul 1638, la „școlarizarea” superioară a tâmplarilor, sculptorilor și pictorilor de mobilier¹⁶. Theo Zelgy descrie tipurile de mobilier realizate de sașii din Transilvania, materiale și tehnicile de lucru utilizate făcând o comparație cu mobilierul realizat în Germania sec. al XIV-lea. Autorul subliniază faptul că primele mobile au fost realizate sub influența stilului gotic târziu, iar începând din secolul al XVI-lea au apărut primele forme și decoruri renascentiste. Lăzile cele mai vechi din Transilvania, poartă decorul caracteristic mobilierului vechi german: roata solară, spirala, pomul vieții, forma S, șarpele încolăcit, animalele fantastice. Comerțul cu obiecte din Orient a adus decorurile exotice odată cu stofele scumpe de brocat cu motive vegetale. Acestea au influențat puternic tematica ornamentală autohtonă. Trandafirul apare mai târziu asociat cu clopoței și garoafele. Stilul rococo se impune în decorație la finele secolului al XVIII-lea cu motivele sale specificate – rozeta, spirala și cornul cu flori¹⁷, iar în perioada baroc unele piese de mobilier conțin elemente de arhitectură, peisaje sau chiar reprezentări antropomorfe.

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 17.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

Autorul Werner Förderrenther, în lucrarea *Farbiges Holz* pune în evidență mobilierul pictat din zona Rupea, spațiul cuprins între Brașov și Sighișoara. Dezvoltarea mobilierului pictat începe odată cu decorarea bisericilor săsești, în interiorul cărora se întâlnesc încă obiecte colorate de o vârstă remarcabilă: tripticurile gotice de la începutul secolului al XVI-lea, tavanele casetate cu câmpuri decorative, uși, scaune, galerii, amvoane cu tavane speciale pentru acustică, candelere și sfeșnice de lemn, lăzi etc. O grupă deosebită pentru cercetare o reprezintă mobilierul destinat depozitării. Autorul remarcă existența lăzilor de tip *Stollen* și în afara teritoriului Transilvaniei (exemplu la Krenzstein lângă Viena), pe care le atribuie ca proveniență tot din Transilvania. Pe lângă colecția păstrată la Brădeni autorul demonstrează că acest tip de mobilier a avut o răspândire mare în sudul Transilvaniei. Lăzile de tip *Stollen* frontale sunt un fenomen care s-a menținut mult timp, în mai multe locuri cu relicve de mobilier din Europa. Există imagini datând din secolul al XII-lea care atestă folosirea lăzilor de tip *Stollen* pentru stocarea cerealelor. Basorelieful, corespunzător lunii septembrie, de pe timpanul mănăstirii St. Madeleine, este dedicat aducerii recoltei și înfățișează golirea unui sac de cereale într-o ladă cu *Stollen*¹⁸.

Cel mai important studiu privind tâmplăria și mobilierul pictat din Transilvania a fost realizat de Roswith Capesius în lucrarea sa *Mobilier și tâmplărie pictate de sașii din Transilvania*. Lucrarea include analiza dezvoltării stilistice a picturii pe lemn și începuturile tâmplăriei pictate, mobilierul în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, evoluția mobilierului țărănesc și analiza comparată a mobilierului țărănesc și a mobilierului bisericesc. Autoarea ajunge la concluzia că un impuls important în dezvoltarea picturii mobilei l-a avut regele Matei Corvin. Acesta a promovat, ideile iluministe italiene și germane influențând răspândirea curentului renașcentist în Transilvania¹⁹. Odată cu instalarea protestantismului, structura ornamentației bisericești se modifică ca urmare a pătrunderii decorației renașcentiste²⁰. Conform analizei istorice și stilistice pe care o face Roswith Capesius meșteșugul picturii pe lemn se poate data ulterior anului 1526, iar primele producții cu adevărat semnificative de mobilier pictat, apar după 1550 odată cu Reforma. Legat de începuturile tâmplăriei pictate autoarea afirmă că această activitate era deja bine cunoscută în perioada Evului Mediu, înainte de practicarea ei în cadrul organizat al breslelor din Transilvania. Pentru exemplificare sunt prezentate lăzile tip sarcofag cu picioare stâlpi din secolele XV-XVI de la Brădeni, județul Sibiu. Simbolistica acestor reprezentări decorative demonstrează vechimea concepției artistice practicate în perioada de inspirație gotică specifică apusului Europei. Autoarea demonstrează evoluția tâmplăriei pictate în prima parte a secolului al XVI-lea prin trecerea de la decorația sculptată și încrustată la cea pictată printr-o etapă intermediară comună, în care cele două tehnici au coexistat. Exemple se constituie în decorul aplicat la bisericile evanghelice din Biertan, 1514-1523, Prejmer și Bistrița. Aici apar frunzele de acant, motiv decorativ antic preluat din zona Mării Mediteraneene ca urmare a comerțului cu brocat comercializat în Orient²¹.

Secolele XVIII și XIX au reprezentat perioada influenței barocului în Transilvania fiind epoca în care a trăit baronul Samuel von Brukenthal. Sub influența mobilierului austriac furniruit răspândit la oraș apare pictura care imită furnirul.

Un alt studiu important pentru ilustrarea performanțelor la care au ajuns pictorii tâmplari se referă la creația familiei Umling din Saschiz (1740-1800). Pentru bisericile Evului Mediu care și-au pierdut tavanele s-a găsit soluția înlocuirii acestora cu tavane casetate numite „scânduri cu picturi

¹⁸ *Ibidem*, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 7.

²⁰ *Ibidem*, p. 12.

²¹ *Ibidem*.

supraornamentale”²². Tavanul acestor biserici este din lemn împărțit în panouri pătrate, decorate cu motive florale (lalea, garoafă, trandafir). Cel mai important pictor al zonei Călata din secolul al XVIII-lea a fost Umling Lörincz din Cluj. Pictura și desenul familiei Umling provin ca sursă de inspirație din Sighișoara secolelor XVII și XVIII. Tâmplarii Sighișoarei au aprovizionat, cu creațiile lor aproape jumătate din centrele Transilvaniei inclusiv prin creația mobilierului care se vindea în multe din târguri.

În lucrarea *Influențele și împrumuturile reciproce în arta populară românească și săsească* autorii Cornel Irimie și Marcela Necula s-au preocupat să evidențieze care au fost principiile și mecanismele care au determinat influențe și împrumuturi reciproce în contextul conviețuirii comune dintre sașii și românii din Transilvania. Procesul de influențare și de schimburi a fost un act de creație și de interpretare creatoare²³.

Concluzionând asupra istoricului cercetării mobilierului pictat din sudul Transilvaniei putem evidenția atât fondul comun european care a stat la originea mobilierului, precum și influențele specifice diferitelor curente culturale care au stimulat cultura tradițională, conducând la adaptări creatoare specifice Transilvaniei. Lucrările prezentate au pus în evidență aportul european pe care sașii l-au adus și pe care l-au întreținut de-a lungul secolelor datorită breslelor.

Din corelarea informațiilor pe care le prezintă studiile citate se desprinde ideea vechimii decorării lemnului pe teritoriul Transilvaniei. Cazul Brădeni adâncește cu cel puțin un secol datarea fenomenului decorării prin pictură a mobilierului din lemn. Acest caz demonstrează faptul că înaintea utilizării lemnului de brad și a tehnicilor tâmplărești urbane mobilierul din perioada Evului Mediu era pictat. Datarea realizată prin metode științifice a pieselor pictate din fondul Brădeni atestă cu certitudine începuturile pictării mobilierului pe la jumătatea secolului al XV-lea. Dulgherii au practicat pictarea obiectelor folosind și tehnica grunduirii, semnalată cu mult mai târziu conform autorilor citați (în secolul al XVII-lea).

²² ***, *Familia Umling. Catalog de expoziție*, Budapesta, 2009, p. 5.

²³ Cornel Irimie, Marcela Necula, *Influențe și împrumuturi reciproce în arta populară românească și săsească*, în: „Biharea”, vol. V, p.134.

CAPITOLUL II BRESLELE MEȘTEȘUGĂREȘTI

II. 1. COLONIZAREA SAȘILOR ÎN TRANSILVANIA

Așezarea sașilor în Transilvania constituie un capitol important al colonizării germane în răsăritul Europei²⁴. Colonizarea este documentată de izvoare scrise, emise de cancelaria regală a Ungariei, de voievodul Transilvaniei, curia papală și episcopia Transilvaniei.

În Germania sec. al XI-lea s-au dezvoltat tehnici noi în agricultură s-au dezvoltat meșteșugurile, comerțul și exploatarea miniere. Ca urmare a evoluției tehnice a mijloacelor de producție forța de muncă umană a fost înlocuită cu cea animală, hidraulică și eoliană. Dezvoltarea agriculturii a avut ca efect sporul demografic stimulat de producții mai mari agrare și animaliere. Acest fenomen a determinat colonizarea pașnică din regiunile cele mai dezvoltate ale țării. Conform istoricilor germani în secolele XI-XIII s-au întrunit condițiile critice pentru emigrarea a trei straturi ale populației: pătura țăranimii sărace, nobilimea mică și mijlocie și populația orășenească din orașele episcopale. În zonele colonizate au fost aplicate două tipuri de organizare a gospodăriei rurale agrare specifice vestului Europei: sesia-franconă și sesia flamandă. Din formele juridice aplicate reiese că în Transilvania s-a răspândit sesia flamandă. Cea mai veche știre despre prezența coloniștilor germani în Transilvania datează din anul 1103 iar următoarea din anul 1148²⁵. Cuvântul sas definea în documentele epocii un statut juridic și nu este legat de originea coloniștilor deoarece imigranții din Transilvania proveneau din rândurile țăranilor și micilor nobili din Renania, Franța, Luxemburg și Belgia de astăzi.

Conform mărturiilor arheologice sudul Transilvaniei a fost colonizat cu coloniști ce provin din vestul Germaniei din ducatele Lotharinge și regiunile de la vest de acestea. În perioada colonizării s-au întemeiat mai ales sate cu casele înșirate de-a lungul celor două laturi ale drumului sau ale unei singure ulițe. Cele mai multe sate au o piață amplasată central unde sunt construite clădirile obștești (biserica, primăria, casa parohială, școala etc.). Din punctul de vedere al dialectologilor proveniența sașilor ar fi Luxemburgul și împrejurimile sale. Graiurile vorbite de sașii din Transilvania sunt rezultatul unei evoluții de peste opt secole în care au avut loc evoluții locale și interacțiuni cu graiurile română și maghiară. Cea mai mare zonă de colonizare săsească din Transilvania a fost provincia Sibiului. Teritoriul dintre Orăștie și Baraolt (Drăușeni) poate fi considerat ca având o populație germană egal răspândită abea după cuprinderea lui, în anul 1224, în unitatea administrativă a provinciei Sibiu²⁶. Greavii au avut în secolul al XIII-lea un rol important în colonizarea sașilor.

La sfârșitul secolului al XIV-lea turcii au devenit o amenințare și pentru teritoriile Transilvaniei. Acest lucru a determinat construirea de sisteme de fortificare care au apărut bisericile și populația.

²⁴ *Ibidem*, p. 50.

²⁵ *Ibidem*, p. 74.

²⁶ Thomas Năgler, *op. cit.*, p. 136.

II.1.1. DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ȘI APARIȚIA ORAȘELOR

În Europa secolului al VIII-lea ia naștere un nou tip de oraș: *burgul*. În secolele IX-X apar burgurile independente și chiar burguri rurale, înființate în plin câmp, departe de vechile centre de consum.²⁷ Începând cu secolul al XIII-lea în Transilvania se produce separarea meșteșugarilor de agricultori odată cu formarea orașelor. Colonizarea Transilvaniei nu a fost o simplă colonizare rurală. Diplomele și privilegiile acordate coloniștilor permiteau dreptul exercitării meșteșugurilor și ținerea târgurilor ceea ce demonstrează stadiul dezvoltat al organizării sociale a coloniștilor și diviziunea muncii între agricultură și meșteșuguri. Comerțul sașilor transilvăneni a înflorit în secolele XIV-XV datorită privilegiilor pe care le aveau și intensului schimb de mărfuri cu Țările Române, Viena, Praga, Veneția și Marea Neagră. Dintre centrele locuite de sași Sibiul a devenit în scurt timp (1224) centru administrativ.

În organizarea Comitatului Sibiu intrau cele 7 scaune: Orăștie, Sebeș, Miercurea, Sibiu, Nocrich, Cincu, Rupea. La sfârșitul secolului al XIII-lea la cele 7 scaune se mai adaugă și cel al Sighișoarei. În anul 1486 s-a format Universitatea săsească („Universitas Saxonum”) organ administrativ, politic și juridic care își exercita competența asupra tuturor locuitorilor pământului regal locuit de sași .

Creșterea economică a fost determinată de dezvoltarea meșteșugurilor, comerțului și apariția orașelor.

II.2. DATE PRIVIND CONDIȚIILE ISTORICE ALE APARIȚIEI ȘI ORGANIZĂRII BRESLELOR

În Irlanda meșteșugarii celți erau grupați în asociații arhaice profesionale, fiecare având zeul său protector. În Dacia romană meșteșugurile s-au dezvoltat ca urmare a avântului economic al provinciei. Legătura dintre știința antichității și cea medievală s-a perpetuat prin mijlocirea Imperiului Roman de Răsărit sau Bizantin. Aici organizarea și viața vechii Rome s-a păstrat încă un mileniu.

Creștinismul, budismul, hinduismul, mahomedanismul, au contribuit la nașterea centrelor monahale. În aceste arii de influență pe lângă dogmatism se cultivau și creația științifică și tehnică.

Gândirea umanistă a primit trei importante impulsuri: Călătoriile în Africa, America și Asia; Dezvoltarea centrelor universitare europene; Realizarea progresului meșteșugăresc.

Ideologia reformistă a îndreptat atenția societății spre aspectele lumii materiale. Astfel, au apărut, în secolul al XVII-lea, societățile savante: 1657 Academia Italiană, 1660 Academia Regală din Paris și Societatea Regală din Londra.

Meșteșugurile au marcat pe planul progresului mijloacelor de muncă prima **revoluție tehnică** și cea de a doua **diviziune socială a muncii**. În acest context apare **categoria socială a meșteșugarilor** posesori ai unei experiențe profesionale.

II.2.1. ORGANIZAREA BRESLELOR MEȘTEȘUGĂREȘTI

Meseria este prima formă de industrie care se desparte de agricultura patriarhală, iar **meșteșugul este destinat unui consumator anonim**. În această situație meșteșugarul nu mai depinde de activitatea agricolă.

Meșteșugarii individuali s-au organizat în asociații profesionale pentru a stăpâni mai bine piața materiei prime, mâna de lucru și calitatea produselor înlăturând în acest fel concurența. Procesul de organizare a breslelelor din Transilvania este atestat încă din secolul al XIV-lea (1376). Privilegiile acordate breslelor erau legi private dobândite cu derogare de la dreptul comun. Organizarea breslelor din

²⁷ *Ibidem*, p. 460-461.

Transilvania se baza pe o dublă ierarhie, una profesională constituită cu scopul formării unui corp de meseriași una de autoritate morală conform căreia conducătorul breslei trebuia să fie exemplul pentru breaslă și comunitate. Pregătirea meșterilor pornea de la statutul de **ucenic sau inaș**. Ucenicii erau îndeobște selectați din „cetăți sau târguri” și mai ales dintre fii de meșteri. Durata uceniciei era variabilă între trei și patru ani. Fii de meșteri făceau ucenicie mai scurtă, cu o derogare de ½ din timpul normal. **Calfele** erau lucrători calificați care își finalizaseră ucenicia la meșter . Stadiul de calfă era de 2 ani, conform edictului din 1741, apoi redus la 1 an după edictul din 1795 sub numele de anul de „remec”. Călătoria de perfecționare în meserie avea scopul cunoașterii cât mai multor lucruri noi, desăvârșirii tehnice în meserie și stabilirea de relații de colaborare. Calfele purtau asupra lor un document intitulat Wanderbuch sau carte de calfă.

Încă din secolul al XV-lea, în Transilvania se întărise obiceiul demonstrării capacității cunoștințelor acumulate de calfe. Examenul se numea „remec” cuvânt de origine maghiară. După examen statutul de meșter dădea dreptul acestuia să aibă atelier propriu și să fie primit în cadrul organizat al breslelor. Breasla avea o ierarhie administrativă perfectă. Demnitarii breslelor erau: **conducătorul bătrân, starostele sau prim maestru**, ales prin vot liber, **latomeșterul mare** fiind a doua funcție importantă din breaslă .

Latomeșterul mic era ales pe un an și se ocupa cu problemele interne ale breslei. **Notărașul** trebuia să știe carte, să cunoască legile și să scrie frumos. În cadrul breslelor mai funcționau **casierii** (un fel de agenți fiscali). **Decanii de înmormântare** care se îngrijeau de meșterii bolnavi, precum și de cele trebuitoare ceremonialului de înmormântare a membrilor breslei. Forumul suprem al breslelor era **adunarea generală a meșterilor**. Convocările se făceau cu **tablele de bresle**. Tabla de breaslă însoțea comunicările care trebuiau certificate. Prima atestare a funcționării acestui sistem de convocare este semnalat la 1450 și aparține breslei dulgherilor. Pe lângă tablele de breaslă existau și **convocatoarele**. Ele serveau la convocarea membrilor breslei la adunările trimestriale generale.

Apariția **lăzilor de breaslă** este legată de organizarea mai riguroasă a breslelor din Transilvania. În ladă se păstra contribuția fiecărui membru al breslei la fondul comun iar evidența era ținută de secretarul breslei. Lăzile de breaslă erau ornamentate prin încrustare sau pictare. Ornamentația lăzilor de breaslă înfățișează stema breslei căreia îi aparține și numele staroștilor care dețineau această funcție în momentul confecționării lăzii²⁸.

II.2.2. ADUNAREA BRESLELOR ȘI SFATUL BRESLEI

Adunările meșterilor erau obligatorii. Ședințele se declarau deschise după deschiderea lăzii și citirea privilegiilor. Adunările generale ale breslelor aveau competențe largi: dreptul de a alcătui bresle, primirea noilor membri, alegerea demnitarilor și bătrânilor din sfatul breslei, alcătuirea ordonanțelor, funcționarea ca instanță de apel la judecarea unor pricini, acordarea de ajutoare, constituirea societăților de calfe etc.

II.2.3. BREASLA DULGHERILOR ȘI TÂMPLARILOR

Documentele din secolele XIV-XVII, din Transilvania, îi consemnează pe tâmplarii sași ca făcând parte din aceeași breaslă cu dulgherii și măsurii. În anul 1589 meșteșugarii tâmplari au pus bazele unei uniuni de bresle interurbane, aceasta incluzând toți meșterii din cele 7+2 scaune săsești.²⁹

După anul 1600, se înregistrează creșterea numărului de tâmplari. În anul 1631, la o nouă atestare a statutelor tâmplarii sunt înregistrați cu breaslă proprie.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Olga Beșliu, Raluca Frâncu, *Din istoria breslelor sibiene*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007, p. 42.

II.2.4. EDICTELE IMPERIALE

Aceste acte legislative statornicec dispoziții organizatorice cu caracter administrativ privind regulile de constituire și funcționare a organizațiilor profesionale. Edictul imperial din 1741 legiferează în amănunt, prin cele 36 de articole, constituirea și funcționarea breslelor din Transilvania.

II.3. MEȘTEȘUGARII ȘI TEHNOLOGIA

În primele secole ale Evului Mediu, meșteșugurile erau practicate în mediul rural, fără o specializare, fără unelte complicate și fără un capital³⁰. Remunerarea meșteșugarului nu era stabilită, ci funcționa după aprecierea stăpânului. Pe un domeniu imperial, meșteșugarii erau grupați în ateliere.

II.3.1. MEȘTEȘUGARII DE PROFESIE

La loc de cinste printre primii meșteșugari erau fierarii. Meșteșugarii erau în majoritate ambulănți. Cei din mediul rural erau aserviți seniorului care stăpânea pădurile, terenurile, apele și minele.

Negustorii s-au eliberat mai curând de controlul și de serviciile senioriale.

II.3.2. UTILIZAREA RESURSELOR ENERGETICE ȘI NATURALE

Moara de apă a fost primul mijloc tehnic care a transformat energia naturală. Odată cu inventarea, în secolul al X-lea a arborelui cu came, moara a căpătat o întrebuințare extinsă și artizanală.

Spre sfârșitul secolului al XI-lea, o mare parte dintre meșteșugarii rurali s-au transferat la orașe, unde s-au organizat în asociații profesionale. Apariția acestor **asociații corporatiste** va rămâne un fenomen caracteristic vieții urbane până către sfârșitul secolului al XIX-lea. Tendințele autonomiste ale asociațiilor profesionale s-au manifestat permanent mai ales în regiunile unde orașele au cunoscut cea mai rapidă dezvoltare (nordul Franței, Italia, Țările de Jos și Valea Rinului).

Utilizarea roții hidraulice orizontale preluată și perfecționată mai apoi în lumea romană prin înlocuirea ei cu roata hidraulică verticală, a revoluționat întreaga industrie hidraulică începând din secolele XI-XIV, în toată Europa. În Evul Mediu s-au perfecționat unele mecanisme precum: șurubul, roata, dintele de angrenaj, scripetele și s-a inventat manivela perfecționată apoi în sistemul bielă-manivelă (secolul al XIV-lea). Primul izvor documentar care atestă construcția unei mori de apă în Transilvania este datat în anul 1169³¹.

II.3.3. MEȘTEȘUGURI ȘI TEHNICI MEȘTEȘUGĂREȘTI AUTOHTONE

În Transilvania, între secolele IV-VII d.Hr., a avut loc o fază de consolidare a nivelului cultural specific întregii Europe. Perioada medievală, până în secolul al XV-lea constituie o etapă mai ales de difuzare a uneltelor de muncă, o epocă în care unealta predomină asupra mașinii. În documentele noastre medievale din secolele XV-XVI sunt pomeniți constructorii de mori, poduri, nave, precum și meșterii care lucrau mobilierul din biserici și locuințe civile.

II.3.4. CREAȚIA TEHNICĂ ȘI CIVILIZAȚIA POPULARĂ

Civilizația populară reprezintă o sinteză a numeroși factori politici, socio-economici și etno-culturali cristalizată printr-un proces îndelungat de completare a fondului stăvechi autohton cu noi contacte etnice. Patrimoniul tehnic preindustrial a evoluat de-a lungul a zeci și sute de generații prin acumulări cantitative și perfecționări calitative. Dezvoltarea în Transilvania, a două sisteme de

³⁰ Ovidiu Drimba, *op. cit.*, p. 500.

³¹ ***, *Documente istorice privind istoria României. C. Transilvania*, vol. I (1075-1250), Editura Academiei R.P.R., București, 1951, p. VIII și p. 5.

organizare a comunităților urbană și rurală a avut ca efect progresul social, economic și tehnologic pe de o parte în mediul urban și conservarea tradițiilor în mediul rural.

II.3.5. PROGRESUL TEHNIC, TIMPUL DE MUNCĂ ȘI CAPITALUL

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sunt consemnate primele manufacturi cu numele de fabrici. Munca medie a lucrătorilor pe zi era de cca. 14 ore. Apariția **capitalului** în economie s-a datorat supraproducției. Apar în acest fel **asociații de capitaluri** care nu se află la negustori. În aceste condiții economice au luat naștere Camerele de comerț.

II.3.6. COMERȚUL, MĂRFURILE ȘI TRANSPORTURILE

Odată cu dezvoltarea orașelor circulația bunurilor a provocat ruperea barierelor individuale și locale ale schimbului direct de mărfuri. Produsele breslelor din Transilvania au fost destinate în primul rând consumului local.

Cele mai importante activități comerciale se desfășurau în târgurile anuale. Meșterii breslelor erau grupați la târguri după ramura de activitate. Prima grijă a breslelor era să înlăture concurența. Primele burse de mărfuri au apărut încă din perioada funcționării breslelor tocmai pentru stabilirea unor repere corecte de prețuri ce funcționau ca etalon.

Transporturile erau foarte răspândite din nevoia de a distribui marfa produsă în cadrul breslelor.

II.3.7. SALARIILE

În secolele XVI-XIX remunerarea s-a realizat pe timpul lucrat sau pe bucata de produs. Plata se făcea săptămânal încă din anul 1622. Avansurile acordate se restituiau în muncă prestată.

II.3.8. DEZVOLTAREA INDUSTRIALĂ

Revoluția industrială realizată la nivel european în perioada 1774-1805 a fost rezultatul unui lanț de invenții și descoperiri. Anul 1848 aduce importante schimbări în Transilvania ocupată de armatele imperiale. În acest an Transilvania a fost ocupată de armatele imperiale. Noile instrucțiuni de reglementare a negoțului și industriei din anul 1851 au răsturnat starea de lucruri existentă, iar libertatea economică a fost decretată ca principiu fundamental. În aceste condiții concurențiale breslele s-au desființat în anul 1872.

II.4. DESFIINȚAREA BRESLELOR

Desființarea breslelor din Transilvania nu a fost un fenomen izolat. Abia în 1872 se poate vorbi de o desființare a breslelor, din vechea formă, păstrându-se totuși **asociațiile de profesioniști** cu caracter civil.

Condițiile nou create au stimulat organizarea asociațiilor de tot felul inclusiv organizarea în anul 1869 a **Asociației pentru formarea meseriașilor români**.

CAPITOLUL III

CLASIFICAREA TIPOLOGICĂ A MOBILIERULUI PICTAT DIN SUDUL TRANSILVANIEI SECOLELE XV–XVIII

III.1. CONDIȚII ȘI DETERMINĂRI PRIVIND APARIȚIA MOBILIERULUI

Mobilierul creat și utilizat în Transilvania între secolul al XV-lea și secolul al XVIII-lea se înscrie, în tipologia categoriilor de mobilier realizat pe teritoriului României. Ceea ce îl diferențiază individualizându-l în contextul general al mobilierului sunt tehnicile de construcție și varietatea plastică a decorului.

Crearea mobilierului a avut la bază necesitatea satisfacerii unor funcțiuni esențiale, de locuire. Funcțiile obiectelor de mobilier le-au determinat structura morfologică, materialitatea și tehnica constructivă.

III.2. DEZVOLTAREA ISTORICĂ A MOBILIERULUI

Mobilierul a parcurs mai multe etape de dezvoltare marcând stilul cultural al epocii. În Europa, începând cu secolul al XII-lea, au apărut tendințele de urbanizare a localităților, se dezvoltă construcțiile religioase apar invenții în arhitectură, iar în domeniul mobilierului se răspândește rama cu tăblie și decorul specific construcțiilor. În ornamentica pieselor de mobilier se folosește: frunza de acant, iedera, vița de vie etc. Primele mărturii ale picturii pe mobilier ne parvin din mediul germanic. Colonizarea saxonilor la granițele de sud ale Transilvaniei a marcat o schimbare a societății datorită influențelor culturale pe care coloniștii le-au adus din Europa centrală³².

III.3. MOBILIERUL URBAN ȘI RURAL, TEHNICI DE CONSTRUCȚIE ȘI DE ORNAMENTARE

Mobilierul din sudul Transilvaniei se încadrează, în grupele mobilierului lucrat după metode și tehnici tradiționale: tehnica dulgherească și tehnica tâmplărească. Tehnica dulgherească este caracterizată prin îmbinarea părților componentelor ale pieselor în sistemul „lambă și uluc” sau „nut și feder”, cel mai răspândit sistem de lucru al lemnului în Evul Mediu. Pe teritoriul României această tehnică s-a păstrat până în zilele noastre. Mobilierul dulgheresc era executat din scânduri crăpate, retezate cu fierăstrăul, cioplite cu toporul și barda și încheiate în uluci și șindriile fixate în cuie de lemn.

În cazul utilizării tehnicilor tâmplărești, de factură orășenească, piesele de mobilier sunt lucrate, cu precădere, din lemn de esență moale – rășinoase. Tehnica tâmplărească presupune existența unui atelier și utilizarea unui inventar de scule și unelte mai perfecționate, compus din fierăstraie încordate, rindele, banc de tâmplărie, ciocan, prese, burghie, adezivi și metru gradat. Întrucât lemnul de rășinoase este un lemn cu noduri, de calitate inferioară, a fost necesară acoperirea lui cu vopsea sau lacuri pentru protecție și înfrumusețare.

³² Thomas Hägler – 1969, p. 183.

III.4. EVOLUȚIA TIPURILOR DE MOBILIER TRADIȚIONAL

Studiile elaborate arată că **lavița** reprezintă cea mai veche piesă de mobilier. **Lavița fixă** s-a păstrat până în secolul al XX-lea în adăposturile de lemn din zona montană.

Lavița a evoluat istoric de la forma fixă încastrată în perete la **lavița mobilă** sprijinită pe capre.

Laviței mobile i se adaugă picioare devenind **bancă fără spătar**.

Mai târziu laviței-bancă i se adaugă lada care constituie șezutul **laviței-bancă cu lada**. În următoarea etapă **lavița devine și extensibilă** multifuncțională putând forma un loc de dormit³³.

Prin tehnica și materialele utilizate evoluția laviței ilustrează evoluția generală a mobilierului din sudul Transilvaniei.

Descendent direct din lavița fixă, **patul** evoluează și el de la **patul fix** compus dintr-o platformă de scânduri, fixată în pereții, la **patul mobil** cu picioare din capre de lemn, apoi la **patul ladă** asamblat din 4 scânduri îmbinate la capete și fixate pe 4 picioare. Ca influență a mediului urban apare **patul ladă cu tăblii scunde** și egale, urmat de **patul cu tăblii înalte, inegale sau egale** ca înălțime. Evoluția patului cunoaște forme complexe **patul cu baldachin** (de influență orientală), **patul înalt cu ladă inferioară** și laterale lungi inegale, de influență central-europeană etc.

O altă piesă derivată direct din lavița este **banca**. Acestea i se adaugă un spătar devenind **bancă cu spătar**.

Masa a cunoscut o evoluție cu mari variații de forme și dimensiuni, de la **masa arhaică dreptunghiulară cu 4 picioare**, la **masa dreptunghiulară înaltă**, specifică nordului țării, la **masa rotundă joasă**, cu 3 picioare înclinate, la **masa dulap** și **masa înaltă cu ladă cu 4 picioare sau 2 picioare solide și traverse cu pană, tăblie glisantă și sertare**, specifică centrului și sudului Transilvaniei.

Scaunele au avut o evoluție spectaculoasă. Primele **scaune sunt culese din natură**, apoi **scaunele sau scăunelele cioplite de dulgheri cu picioare fixate în cepuri, scaunele cu patru picioare și spătare traforate, scaunele cu ladă și spătar, scaunele cu mânere și spătar** sunt de factură orășenească.

În cadrul mobilierului tip platformă pot fi încadrate **polițele, cuierul și blidarele**. Din aceste piese simple polițele au evoluat spre corpuri individuale de mobilier așezate pe pereții camerelor în nișele special amenajate (**armăroaiele**) sau **colțarele**. Ulterior aceste piese de mobilier se complică formând **blidarele, bufetele sau chiar dulapurile**.

Cuierul pentru vase sau haine poate fi încadrat la început în grupa mobilierului cules din natură. Cuierul a evoluat apoi spre cuierul mobil.

În forma evoluată cuierul primește o cornișă și frontoane din elemente sculptate.

În cadrul gospodăriei țărănești un rol deosebit de important l-au avut **lăzile**.

Hambarele pentru depozitarea cerealelor au ca loc de amplasare tinda.

Lăzile de haine sau lăzile de zestre sunt cele mai importante piese ale inventarului mobilierului țărănesc:

- **lăzile de zestre de factură dulgherească** sunt lucrate de meșterii dulgheri. Ele sunt decorate prin incizare și mai rar prin pictare;

³³ *Ibidem.*

- **lada de zestre de factură tâmplărească**, de influență orășenească, are părțile componente realizate din lemn de rășinoase. Componentele lăzii sunt îmbinate și lipite cu adezivi organici iar la exterior lăzile sunt decorate prin pictare.

În timp ce lada de zestre lucrată de dulgheri și-a păstrat de-a lungul secolelor caracteristicile morfologice și tehnica de execuție, lada de zestre lucrată de tâmplari cunoaște o dezvoltare spectaculoasă ca urmare a influențelor exercitate de evoluția modei mobilierului orășenesc. Lăzilor de zestre tâmplărești li se adaugă un sertar mare la partea inferioară lada devenind **ladă cu sertar** care se transformă ulterior în **scrin** sau **scrin cu trei sertare**.

O categorie a mobilierului țărănesc o formează **leagănele** pentru copii. Putem diferenția **leagănul din nuiele împletite** și **leagănul din lemn** lucrat în tehnică dulgherească sau tâmplărească și decorat cu traforuri, elemente strunjite sau decor pictat.

III.5. MATERIALE ȘI TEHNICI DE REALIZARE A MOBILIERULUI

Mobilierul țărănesc se împarte în două categorii principale:

- mobilier realizat din lemn de esență tare în tehnica dulgherească;
- mobilier realizat din lemn de esență moale în tehnică tâmplărească.

Decorația specifică mobilierului dulgheresc cuprinde un număr redus de ornamente. Decorul se bazează pe motive geometrice simple.

Începând cu secolul al XIV-lea, punerea în funcțiune, în Transilvania a joagărelor hidraulice a avut ca efect creșterea productivității în domeniul cherestelei standardizate. Lemnul de rășinoase, debitat standardizat în joagăre a generat o altă tehnică de prelucrare, finisare și îmbinare a structurii obiectelor, precum și un mod special de protecție a pieselor de mobilier împotriva factorilor de degradare externi.

III.6. ARGUMENTE PRIVIND ANTEDATAREA MEȘTEȘUGULUI DECORĂRII MOBILIERULUI PICTAT ÎN TRANSILVANIA

În procesul apariției și dezvoltării mobilierului pictat din Transilvania remarcăm faptul că **atât mobilierul realizat de dulgheri cât și cel realizat de tâmplari prezintă încă din secolul al XV-lea elemente decorative pictate**. Acest aspect demonstrează **originea comună a meșteșugului confecționării și decorării prin pictare a mobilierului din lemn de esențe diferite**.

Dulgherii, cea mai importantă categorie de meșteșugari ai lemnului din perioada medievală au fost cei dintâi pictori ai primelor piese de mobilier. Stau mărturie acestei afirmații, cunoscuta colecție de lăzi din podul bisericii din Brădeni, județul Sibiu, piese masive din lemn confecționate cu certitudine încă înainte de secolul al XV-lea³⁴.

Lăzile se închid cu capace masive simetrice și asimetrice. Cele mai vechi sunt decorate cu frize de medalioane ilustrând animale fantastice. iar cele din secolele XVII-XVIII au decor pictat cu lujeri și flori de influență renașcentistă.

Analiza dendrocronologică, a demonstrat perioada în care au fost realizate toate cele 127 de lăzi de la Brădeni (secolele XV - XVIII)³⁵.

³⁴ Gerdi Maierbacher-Legl, Miria Harms, Franciska Franke, Peter Klein, *Der Henndorfer Truhentfund*, Siegl München, 2012.

³⁵ Gerdi Maierbacher-Legl, *Der Henndorfer Truhentfund*, Siegl, 2012. Localitatea Brădeni a fost atacată și cotropită de turci, în decursul sec. XVI-XVII, în repetate rânduri. Pentru a păstra în siguranță bunurile cele mai de preț dar și pentru a putea supraviețui o vreme în biserică, fiecare familie din sat deținea cel puțin o ladă de bunuri așezată în podul greu accesibil al bisericii fortificate. Ca sursă de apă servea o fântână așa cum mai există și în prezent în naosul bisericii. Ne putem

Această colecție de lăzi poate demonstra evoluția meșteșugului și a morfologiei pieselor realizate timp de câteva secole. Pigmenții folosiți, analizați chimic, au fost obținuți din materii organice și minerale aflate la îndemâna meșteșugarului: sânge de bou, pământuri colorate, funingine de conifere, cărbune de lemn în amestecuri cu lianți organici.³⁶

În concluzie, șansa păstrării unei colecții unice în Europa, precum cea de la Brădeni ne ușurează mult argumentația privind vechimea și evoluția meșteșugului mobilierului pictat din satele sudului Transilvaniei. Putem afirma, că în domeniul mobilierului pictat din sudul Transilvaniei fenomenul

imagina cu ușurință că lăzile cele mai vechi care conțin și o nișă pentru păstrarea obiectelor de valoare au fost aduse din odaia frumoasă a casei, în biserica nou construită și fortificată la începutul sec. al XVI-lea, după ce, în sec. al XV-lea (1420) satul a fost prădat suferind importante pierderi de vieți omenești. Ultimii localnici din Brădeni denumesc „aceste lăzi dulapuri și își amintesc că aceste lăzi au stat în podul bisericii” de când se știe, numărul lor fiind cu mult mai mare. Fondul actual al lăzilor din Brădeni cuprinde 127 de lăzi întregi. Erhard Andree (1911-1972), fostul director al Muzeului Văii Hârtibaciului din Agnita scrie despre Brădeni că era un renumit centru de mobilier țărănesc: „Pentru această comună ca tradiție locală în pictura mobilierului care ajunge până în Evul mediu timpuriu (animale fantastice ornamente de rune pe lăzile dulgherite), se poate atesta în secolul al XIX-lea încă 16 tâmplari care concomitent aveau gospodării și în lunile de iarnă executau comenzi din cele mai îndepărtate locuri”. Spre deosebire de meșteșugarii din localitățile învecinate, meșteșugarii lemnari din Brădeni nu sunt menționați în vechile izvoare ale breslelor ceea ce îl determină pe Erhard Andree să susțină că activitatea meseriașilor brădeni nu era organizată de bresle. Roswith Caperius susține că simplificarea construcției și ornamentelor lăzilor se datorează meșteșugului sătesc, practicat de dulgherii care nu au putut fi acceptați în breasla tâmplarilor „pentru că lucrul lor nu corespunde nicidecum cerințelor pieselor de meșter. Marfa lor trebuia vândută ieftin în piață și nu avea voie să concureze cu lăzile tâmplarilor”. Din analiza structurii straturilor de pictură se poate afirma că este vorba despre o pictură profesionistă, polistratificată. Cercetările din anii 2008-2009 au arătat că la grunduirea lăzilor. asimetric s-a folosit diatomită. În cazul diatomitei este vorba despre alge monocelulare care trăiesc în apă și a căror dublă cochilie este din siliciu amorf. La aproape toate lăzile din Brădeni repertoriul culorilor se limitează la: roșu, portocoliu/galben, alb și negru. Pentru albul din pictură s-a utilizat gips, respectiv diatomită. Pigmentul negru constă în cărbune vegetal. Galbenul a fost identificat ca fiind auripigment (arsen-trisulfid) amestecat cu ocră galbenă. Roșul poate fi un amestec ocră roșu, hematită, și amestecat cu ocră galbenă. Roșul mai poate fi obținut din amestec de ocră roșu, hematită și cuarț. Stratul de protecție al picturii este un lac – ulei de rășină foarte apropiat firnisului. Până în anul 2006, în cazul lăzilor din Transilvania, au avut loc mai multe încercări de datare prin metoda dendrocromologică. Cu ocazia lucrărilor din anul 2006 s-a putut realiza pentru prima dată o încadrare relativă în timp a lăzilor prin formarea unei curbe mediane de arbore și trei curbe singulare de inele anuale la opt lăzi diferite din cele 13 lăzi clasificate ce aparțin tipului asimetric. Timpul scurs între cea mai veche și cea mai nouă ladă, din cele 13 clasificate, este de 116 ani, în care modul de construcție al lăzilor a rămas neschimbat pe o perioadă de aproximativ patru generații de meseriași. Însă în această perioadă configurarea și proporțiile lăzilor s-au modificat. Clasificarea a confirmat faptul că lăzile mai greoaie, cu un pronunțat aspect arhaic, cu picioare foarte late și sunt cele mai vechi. Odată cu scăderea vechimii lăzile asimetric devin mai înguste și mai înalte, reducându-se și lățimea picioarelor. Pictura lăzilor mai vechi este relativ naturalistă iar cu cât lăzile sunt mai noi, cu atât reprezentările sunt mai grafice și abstracte. Lemnul de fag utilizat pentru construirea lăzilor săsești din Transilvania provine cu siguranță din zona în care acestea au fost realizate: Transilvania și Carpații înconjurători. Lăzile sunt construite din scânduri cu inele anuale verticale, rezultate în urma despicării radiale a trunchiurilor de fag. La toate lăzile studiate s-au măsurat succesiunile inelelor anuale la cel puțin două scânduri pentru că de regulă lăzile sunt executate din scânduri provenite de la același trunchi de copac. În felul acesta de-a lungul anilor au fost măsurate la cele 72 de lăzi studiate 185 de succesiuni ale inelelor anuale la 159 de scânduri diferite. Determinarea dendrocronologică a vârstei lemnului s-a realizat prin metoda Röntgen pentru ca intervenția să nu fie distructivă. Succesiunile inelelor anuale, măsurate au fost digitalizate prin intermediul unui program special de calculator. În felul acesta s-a putut forma curba mediană. În baza puternicelor concordanțe între succesiunile inelelor anuale s-a putut constata că pentru confecționarea unei lăzi s-au folosit adesea scânduri din același trunchi de copac. În anul 2009 s-a reușit datarea unui număr de 60 de lăzi din fondul Brădeni. Dintre acestea lăzile asimetric sunt cele mai vechi, încadrându-se între anii 1466-1596. Lăzile simetric se încadrează în perioada 1616-1645. Urmează o perioadă de 80 de ani în care nu a fost datată nici o ladă. Lăzile mai mici și mai delicate se încadrează în perioada 1726-1782.

³⁶ *Ibidem*, p. 19-20.

continuității tehnicilor de confecționare și decorare a mobilierului s-a desfășurat prin intermediul specializării dulgherilor. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, decorul mobilierului pictat devine exuberant reprezentând din ce în ce mai mult vegetația locală: trandafirul, lăcrămioara, lalelele, crinul, strugurii și cârceii de viță de vie.

CAPITOLUL IV METODE, MATERIALE ȘI TEHNICI DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A MOBILIERULUI PICTAT

IV.1. LEMNUL ȘI UTILIZAREA SA DIN CELE MAI VECHI TIMPURI

Experiența utilizării lemnului s-a transmis și s-a perfecționat din generație în generație. Acumularea de cunoștințe privind proprietățile esențelor lemnoase a determinat specializarea meșteșugurilor în domeniul utilizării optime a lemnului.

IV.2. STRUCTURĂ ȘI CLASIFICARE

Lemnul este un material complex alcătuit dintr-o multitudine de celule vegetale numite elemente anatomice. Structura microscopică a lemnului evidențiază celulele vegetale longitudinale și celulele vegetale transversale. Cele mai utilizate materiale lemnoase au fost foioasele și rășinoasele. Din familia foioaselor amintim: stejarul, fagul, nukul, plopul și cireșul, iar din familia rășinoaselor: bradul, molidul și pinul. Aceste materiale sunt cel mai des utilizate în confecționarea mobilierului.

Stejar – Quercus robur:

- culoare – alb gălbui, până la gălbui-brun deschis;
- utilizare – la fabricarea mobilei și binalelor, în construcții;

Nuc – Juglans regia:

- culoare – alb cenușiu sau alb brun deschis,
- utilizare – la fabricarea mobilei și furnirurilor.

Fag - Fagus Sylvatica

- culoare – alb-roșiatic
- utilizare: la fabricarea mobilei din lemn masiv și furnire.

Plop – Populus

- culoare; plop tremurător – alb cenușiu lucios, plop negru – lemn albicios până la cenușiu-brun
- utilizare: furnire, placaje.

Cireșul – prunus avium

- culoare: roșiatic-brun șters cu dungi verzui-roz sau violacee, lucios pe secțiunea radială.
- utilizare: mobilier de artă și parchet;

Brad – Abies alba

- culoare: alb-gălbui, cu nuanțe albastrii – cenușii, cu luciu mat;
- utilizare: fabricarea mobilei, instrumentelor muzicale, fabricarea binalelor, minirit

Molid – Picea abis

- culoare: alb-gălbui, slab vărgat cu luciu mătășos;

- *utilizări*: fabricarea mobilei, construcția instrumentelor muzicale, fabricarea binalelor, stâlpilor de mină.

Pin silvestru – Pinus sylvestris

- *culoare*: duramen intens colorat, roz-roșiatic, cu alburn lat gălbui sau slab-roșiatic, puțin lucios
- *utilizatori*: fabricarea mobilei, furnituri, placaje, stâlpi de mină, ambalaje, construcții de poduri, strungărie.

IV.3. TEHNICI DE PRELUCRARE A LEMNULUI

Din lemnul de foioase, care se lucrează mai bine în tehnica arhaică, dulgherească, s-au realizat obiecte solide, rezistente a căror componente structurale erau obținute prin crăparea lemnului cu securea, finisarea cu barda și încheierea în sistem „lambă și uluc” și cuie de lemn. Spre deosebire de această tehnică arhaică, tâmplarii au lucrat cu precădere cu lemn de rășinoase care are noduri. Pentru ridicarea nivelului calității produselor lucrate din lemn de rășinoase și pentru protejarea lor s-a folosit metoda vopsirii și decorării obiectelor prin pictare.

IV.4. TEHNICI DE DECORARE A OBIECTELOR DIN LEMN

Lemnul policrom sau lemnul decorat prin pictare a fost realizat încă din antichitate. Funcția semantică a decorului s-a păstrat până în zilele noastre străbătând milenii de evoluție³⁷. Decorul reprezintă o valoroasă formă de comunicare a nivelului cultural al societății. Vopsirea lemnului are rol de protecție, măbind totodată stabilitatea dimensională a acestuia. Pigmenții au rol principal în direcția protejării lemnului timp îndelungat contra luminii.

IV.4.1. STRUCTURA PICTURILOR PE LEMN ȘI PE PÂNZĂ

Fiecare strat din structura picturii își are rolul său în aspectul și alcătuirea decorului pictat. Peste grund se aplică stratul de culoare compus dintr-un liant în care se încorporează pigmenții. Deasupra picturii se aplică un verniu, în scopul protejării contra agenților atmosferici și creării unor efecte optice favorabile piesei. Lianții sunt lichide vâscoase și incolore, cu proprietăți aderente la uscare și întărire. Primii lianți utilizați au fost grăsimile, sângele, rășinile sau sucurile unor plante.

Cunoscute încă din antichitate uleiurile folosite în pictură au diverse proprietăți sicative și adezive. Verniul este cunoscut încă din Egiptul antic. Acesta formează, după uscare o peliculă protectoare.

Tehnica de pictare tempera este de mai multe feluri:

- tempera slabă cu liant clei; tempera cu gălbenuș de ou; tempera cu oul întreg; tempera grasă cu emulsie de ulei.

Tehnica de pictare în ulei este consemnată începând cu sec. al IX-X-lea. Ea poate fi de mai multe feluri: cu eboș (care amintește de tehnica tempera), pictură în prim strat, pictură în al doilea strat, iar metodele de lucru pot fi cu glasiu, metoda alla prima și metoda ca și acuarela.

Pictura cu ceară era cunoscută din antichitate (cerografia) având ca liant ceara de albine. Pictura cu ceară topită se numește eucaustică.

Vernisarea avea scopul de a fixa sau proteja culorile față de agenții externi. Erau folosite diferite verniuri în funcție de felul picturii care trebuia protejată.

³⁷ P. Petrescu, *Motive decorative celebre*, București, Editura Meridiane, 1971, p. 6.

IV.5. DEGRADAREA LEMNULUI ȘI A OBIECTELOR DIN LEMN POLICROM

Principalele surse de degradare biologică a lemnului sunt: ciupercile lignicole, insectele xilofage, bacteriile și rozătoarele³⁸. Factorii climatici contribuie la îmbătrânirea lemnului. Ei determină și o serie de procese fizice și au un rol important în apariția și dezvoltarea factorilor de degradare biologici.

Putem împărți influența mecanismelor de producere a degradărilor în mecanisme chimice de degradare și mecanisme fizice de degradare³⁹. Proprietățile specifice fiecărui material determină moduri diferite de reacție la factorii de mediu.

Reacțiile chimice care se produc la nivel celular sunt puternic influențate de temperatură. Cele mai frecvente procese chimice sunt reacțiile de oxidare. Procesele fizice determină importante degradări ale bunurilor culturale. Cauza principală o constituie modificarea dimensională a obiectelor ca urmare a proprietăților higroscopice ale acestora și prin încălzirea suprafețelor datorită radiației luminoase directe sau ambientale.

IV.5.1. FACTORII DE DEGRADARE AI LEMNULUI (INTERNI ȘI EXTERNI)

a) Degradarea fotochimică se datorează radiațiilor ultraviolete. Cu cât lungimea de undă este mai mică cu atât energia este mai mare. Lumina contribuie la deteriorarea materialelor prin asigurarea energiei de activare a reacțiilor sau proceselor chimice. Radiațiile cele mai dăunătoare sunt cele ale căror lungimi de undă sunt mai mici. În urma absorbției de energie moleculele trec de la o stare energetică inferioară la una superioară. Deteriorarea fotochimică este o deteriorare ireversibilă. Materialele organice sunt cele mai vulnerabile. Radiațiile UV cauzează schimbări la nivelul molecular. Radiațiile IR (infraroșii) pot fi dăunătoare prin efectul mecanic sau prin accelerarea reacțiilor chimice pe care le produc. Viteza reacțiilor chimice din celuloză crește de 2,5 ori atunci când materialul se încălzește cu 5°C⁴⁰.

b) Degradarea termică a lemnului se poate produce lent. Simptomele degradării termice lente se concretizează în pierderea cantității de apă din structura lemnului. Efectele acestei degradări sunt: modificări dimensionale, creșterea unor tensiuni interne, schimbarea valorilor umidității relative, creșterea vitezei proceselor chimice prin activare termică, condiționarea dezvoltării dăunătorilor biologici.

c) Degradarea fizico-mecanică se manifestă prin schimbări structurale și modificări ale parametrilor mecanici. Modificările dimensionale sunt diferite în funcție de direcțiile principale ale lemnului: longitudinală, tangențială și radială. În timpul uscării lemnului se produc deformări, strâmbări, arcuiri, răsuciri, fisuri și crăpături.

Umiditatea. Cauză a degradării lemnului. Lemnul „lucrează” și după confecționarea obiectelor⁴¹. Modificările sunt mai accentuate dacă lemnul a fost vopsit numai pe o parte. În contactul cu

³⁸ Bogdan Ungurean, *Degradarea biologică a obiectelor de patrimoniu confecționate din lemn*, în *Interdisciplinaritate în conservare-restaurare și arte aplicate*, vol. III, Editura Artes, Iași, 2007, p. 87.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁰ Aurel Moldoveanu, *Conservarea preventivă a bunurilor culturale*, București, 1999, p.103-112.

⁴¹ Mihail Mihalcu, *Conservarea obiectelor de artă și a monumentelor istorice*, București, Ed. Științifică, 1970, p. 29; vezi și Maria Cristina Timar, *op. cit.*, pp. 15-17; Nicoleta Vornicu, Cristina Bibire, *op. cit.*, pp. 9-10 și Doina Maria Creangă, *op. cit.*, pp. 24-26 .

atmosfera umedă obiectele fixează pe suprafața lor moleculele de apă. Condensarea se manifestă prin apariția unor picături de apă pe suprafețele mai reci decât temperatura mediului ambiant. S-a stabilit că pentru materialele organice, valorile de umiditate relativă cuprinse între 50% și 65% sunt recomandate. Umiditatea ridicată în prezența aerului poluat poate cauza acumulări acide. Coroziunea metalelor este intensificată datorită creșterii umidității mediului ambiant. Oxigenul este dăunător fierului cu care formează oxizi la suprafața acestuia.

Umiditatea mare înmoaie adezivii naturali atunci când depășește 70% U.R. Umiditatea scăzută produce, casarea adezivilor din structura obiectelor, apariția fisurilor, crăpăturilor, a deformărilor, iar la pictura pe lemn se produce deplasarea panourilor de îmbinare și desprinderea stratului pictural de pe suportul din lemn.

d) Degradarea biochimică

Materialele lemnoase sunt degradate de: agenții de origine vegetală (ciuperci și bacterii)⁴² și agenții de origine animală (insecte și animale)⁴³. Ciupercile trăiesc în masa lemnoasă a arborilor atacați și se înmulțesc sub formă de spori. Dezvoltarea ciupercilor care atacă lemnul este condiționată de temperatură, umiditate și aer. Temperatura favorabilă pentru dezvoltarea ciupercilor este situată între 15⁰ și 30⁰C.

Cariile lemnului (Anobidae) cuprind o familie de gândaci a căror larve distrug lemnul transformându-l într-o pulbere fină. *Anobium punctatum*, denumit cariul mobilei este cel mai cunoscut. Larvele cariului mobilei se dezvoltă în condiții de umiditate relativă a aerului de 55-60% și umiditatea lemnului ce depășește 10-12%. Temperatura optimă de dezvoltare a larvelor este 22-23⁰C.

Xestobium rufovillosum este denumită popular „ceasul morții”. *Xestobium rufovillosum* atacă îndeosebi lemnul vechi umed în mediu neîncălzit. Aerul este poluat cu praf, fum, gaze reactive, amoniac, alte produse rezultate din procesul industrial precum și din surse naturale și biologice. Poluanții afectează starea de conservare a bunurilor culturale prin intermediul componentelor chimice.

IV.5.2. DEGRADAREA STRATULUI PICTURAL

Tehnicile de execuție a picturii și combinațiile de materiale pot constitui surse care favorizează degradarea bunurilor din lemn policrom. Multe dintre formele de degradare ale stratului pictural se datorează suportului din lemn. Din cauza umidității fluctuante a mediului ambiant suportul din lemn înregistrează permanente oscilații dimensionale. Aceste modificări dimensionale succesive produc degradări la nivelul stratului de culoare : fisuri, crăpături, desprinderi sau pierderea peliculei de culoare. Efectele combinate ale factorilor de mediu se manifestă prin: decolorarea și îmbătrânirea materialelor, craclurile de suprafață și de profunzime, brumificarea verniurilor, pulverulența stratului de culoare sau pierderea unor suprafețe pictate.

Uzura funcțională se concretizează în pierderi ale stratului pictural pe suprafețele expuse efectelor mecanice.

Substanțele chimice produc pătări ale suportului din lemn. Fumul și murdăria favorizează constituirea depozitelor de murdărie aderentă.

Agenții biologici de degradare: bacterii, fungii, mușegaiuri, ciuperci, insectele xilofage și rozătoarele produc daune severe atât asupra suportului din lemn, cât și asupra stratului decorativ pictat.

⁴² Nicoleta Vornicu, Cristina Bibire, *Metode chimice și bio-chimice aplicate în conservarea patrimoniului cultural*, Editura Trinitas, Iași, 2005, pp. 14-21.

⁴³ Doina Maria Creangă, *Bazele conservării științifice*, Suceava, 2005, pp. 79-80.

Intervențiile neadecvate au consecințe grave asupra integrității obiectelor, diminuându-le valoarea artistică și culturală.

În concluzie decorul pictat al mobilierului din lemn acumulează o multitudine de degradări având diferite cauze și forme de manifestare.

Principiul reînnoirii operelor de artă, a marcat concepția restaurării până în secolul al XIX-lea. Ca urmare a apariției unor lucrări fundamentale începând cu secolul al XX-lea a crescut considerabil interesul pentru conservarea și restaurarea patrimoniului cultural.

În prima etapă: 1957-1977 conservarea preventivă s-a limitat la controlul microclimatului.

A doua etapă: 1975-1990 se caracterizează prin introducerea conceptului de prevenire în activitatea de conservare în muzee.

A treia etapă: 1990-2003, s-a caracterizat prin conștientizarea specialiștilor privind necesitatea conservării preventive.

A patra etapă 2000-2007 este definită prin recunoașterea conservării preventive.

În România conceptele de conservare și restaurare sunt definite de un ansamblu de legi (Legea nr. 182/2000, republicată în 2008 cu privire la patrimoniul cultural național mobil și Legea nr. 422/2000 republicată în 2006, cu privire la patrimoniul național imobil).

În domeniul conservării și restaurării, au fost elaborate un set de principii care guvernează activitatea de conservare-restaurare.

Cele mai importante principii care stau astăzi la baza codului deontologic al activității de restaurare sunt:

- Principiul respectului pentru creația originală
- Principiul minimei intervenții
- Principiul compatibilității materialelor și tehnicilor de lucru
- Principiul reversibilității intervenției restauratorului
- Principiul lizibilității intervenției
- Principiul după care reconstituirea (reconstrucția) unui bun cultural se oprește atunci când există incertitudine.

IV.7. CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA LEMNULUI

Conservarea preventivă se constituie într-un ansamblu de măsuri care au rolul de a întârzia sau a preveni degradarea bunurilor culturale. Cercetarea constituie una dintre etapele cele mai importante în cazul obiectelor de patrimoniu. Ea include toate materialele componente și tehnicile utilizate la îmbinarea părților obiectelor.

Cercetarea stratului pictural are o importanță covârșitoare pentru identificarea materialelor și tehnicilor de decorare a obiectului. Pentru determinarea componentelor chimice sunt necesare prelevări de probe din materialele originare.

IV.7.1. CONSERVAREA ȘI DEPOZITAREA BUNURILOR CULTURALE

U.R. de 55% reprezintă valoarea medie a intervalului între 40% U.R. sub care se produce o rigidizare a materiilor organice și 70% U.R. peste care se întrunesc condițiile pentru dezvoltarea mucegaiurilor. Există trei aspecte fundamentale în controlul microclimatului colecțiilor muzeale:

- determinarea efectelor microclimatului asupra obiectelor și materialelor

- stabilirea cerințelor luând în considerare tipul colecțiilor, clădirea, climatul, locul și aspectele economice ale măsurilor ce trebuie luate
 - menținerea parametrilor microclimatici și monitorizarea lor pe baza rezultatelor măsurilor luate
- O depozitare rațională a obiectelor impune soluționarea următoarelor probleme:

- asigurarea calității corespunzătoare a spațiului de depozitare
- alegerea unor criterii de bază pentru gruparea obiectelor în depozit
- stabilirea mobilierului adecvat unei depozitări corespunzătoare
- elaborarea unui proiect de amplasare a obiectelor în depozit prin proiectarea unor sisteme cât mai raționale de depozitare
- elaborarea unor cataloage topografice necesare regăsirii rapide a obiectelor aflate în depozitare.

IV.7.2. MANIPULAREA, MIȘCAREA, AMBALAREA ȘI TRANSPORTUL OBIECTELOR

Manipularea este o operație frecventă. În timpul manipulării componentele pieselor de mobilier trebuie legate și asigurate.

Mobilierul se așează întotdeauna în poziția sa funcțională.

În vederea întinerării trebuie respectate câteva condiții obligatorii:

- obiectele trebuie ambalate corespunzător
- obiectele cu stare de conservare precară nu vor fi ambalate
- fiecare obiect va fi însoțit de o fișă de conservare
- persoanele care au ambalat obiectele vor participa la dezambalarea acestora.

IV.7.3. PROIECTUL DE RESTAURARE

Restaurarea științifică impune respectarea unor proceduri standardizate:

- recepția obiectului
- elaborarea documentației tehnico-științifice
- elaborarea proiectului de restaurare .

Proiectul de restaurare pentru obiectele din lemn policrom cuprinde următoarea etapizare a lucrărilor practice:

- consolidarea profilactică a stratului pictural instabil
- dezinfectia și dezinsecția;
- consolidarea mecanică sau chimică a structurii din lemn,
- curățarea mecanică și curățarea chimică;
- consolidarea structurală a stratului de culoare;
- completarea lacunelor din stratul pictural;
- curățarea chimică a stratului pictural
- integrarea cromatică a lacunelor;
- protecția stratului pictural și a suprafețelor nepictate;
- elaborarea indicațiilor de păstrare a obiectelor.

IV.7.4. LABORATORUL DE RESTAURARE A LEMNULUI POLICROM

Laboratorul trebuie să îndeplinească un anumit standard profesional. Fluxul tehnologic și operațional trebuie să fie corect. Dotarea laboratorului de restaurare trebuie să prevadă apă curentă, microclimat stabil și monitorizat, să ofere condiții bune de depozitare temporară a obiectelor.

Locurile de muncă trebuie să poată fi ușor adaptate unui flux tehnologic specific restaurării diverselor obiecte.

IV.7.5. TEHNICI ȘI METODE DE ANALIZĂ ȘI INVESTIGARE A OBIECTELOR DIN LEMN

a) Analiza vizuală:

Analiza vizuală urmărește însușirea tuturor informațiilor privind structura materialelor și tehnicilor de lucru utilizate la construcția obiectelor, precum și degradările pe care le conțin obiectele cercetate. Fotografiera în lumină directă și razantă pune în evidență degradările.

b) Investigații de laborator:

Analiza chimică determină cunoașterea oligoelementelor din structura obiectului. În felul acesta vom putea aprecia cum trebuie încetinită evoluția distructivă a materialelor prin măsuri de conservare pasivă și activă.

c) Tehnici de investigare a picturii bazate pe obținerea și interpretarea imaginilor:

- microscopia optică;
- microscopia în lumină polarizantă;
- microscopia confocală;
- microscopia electronică;
- microscopia electronică de baleiaj.

Spectrometria de fluorescență cu raze X.

Radiografia de raze X. Digitalizarea tehnicii radiografice prezintă următoarele avantaje:

- imaginea radiografică poate fi observată în timp real;
- timpul de radiografiere este mult redus;
- doza de radiație este mai mică;
- punerea în evidență a detaliilor este mai mare;
- imaginea poate fi ușor arhivată;
- există posibilitatea procesării imaginii radiografice.

Tomografia computerizată oferă informații asupra distribuției spațiale a densității și componenței chimice a materialelor tomografiate.

Cercetarea multidisciplinară a obiectelor din lemn pictat este obligatorie și precede activitatea practică de restaurare conferind baza procesului științific de elaborare a proiectului de restaurare a obiectelor din lemn policrom.

d) Materiale și substanțe utilizate în activitatea de restaurare:

În domeniul restaurării solvenții se aplică în trei scopuri:

- pentru îndepărtarea impurităților
- pentru îndepărtarea unor straturi superficiale de tip polimeric
- pentru aplicarea unor materiale polimerice .

Compușii macromoleculari sunt substanțe cu proprietăți adezive, coezive sau filmogene.

Compușii macromoleculari utilizați în restaurare trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- materialul utilizat nu trebuie să se modifice în timp
- materialul trebuie să fie reversibil
- aplicarea și îndepărtarea materialului trebuie să se facă ușor⁴⁴.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 82.

Dintre compușii macromoleculari utilizați în restaurare amintim: *Paraloid B 72, Paraloid B82, Paraloid B44, Paraloid B 67, Paraloid B 66, Polietilen glicolii (PEG), Rășinile epoxidice, Rășinile naturale, Terebentina de Veneția , Elemi, Colofoniul , Damarul , Masticul, Sandaracul, Copalul, Ambra, Șelac.*

Oul și-a găsit aplicabilitatea ca liant al culorilor pentru pictura pe panou încă din antichitate.

Cleipurile animale sunt materii proteice extrase din cartilagii, tendoane, oase, piele, stomac sau solzi de pește etc. Cleipurile pe bază de colagen se umflă în apă rece și se dizolvă în apă caldă.

Agenții tensioactivi sunt agenții activi de suprafață.

Săpunurile sunt săruri ale acizilor grași.

e) Materiale folosite în curățările, restaurările și conservările care se efectuează în laboratoarele de restaurare:

Detergenții măresc capacitatea soluției de curățare. Ei sunt clasificați în funcție de activitatea lor ionică în compuși anionactivi, compuși catioactivi, compuși neionogeni.

Detergenții neionici sunt cei mai buni agenți de dizolvare și emulsionare a grăsimilor și uleiurilor.

f) Materiale de umplură:

Materialele de umplură se adaugă în cleiuri cu scopul pregătirii suprafețelor pentru pictare.

Dintre materialele de umplură amintim: creta, gipsul (ipsosul), caolinul, talcul, spatul și rumegușul.

g) Materiale colorante:

Culoarea este rezultatul unei senzații optice produse de radiațiile luminoase reflectate de un material.

Clasificarea culorilor:

După origine sau proveniență culorile sunt naturale sau produse chimic.

Prepararea culorilor naturale cuprinde: măcinarea, spălarea, uscarea și frecarea.

h) Consolidarea lemnului degradat.

Consolidarea lemnului fragilizat se poate realiza prin trei procedee: *consolidarea prin impregnare cu rășini* (polimeri) în soluție; *consolidare prin impregnare cu rășini reactive*; întărirea prin proces chimic de *poliadiție sau policondensare*.

Curățarea suprafețelor nepictate se realizează cu ajutorul combinațiilor de solvenți .

Consolidarea structurală a stratului de culoare se realizează prin călcare (presare) cu electrocauterul.

Scoaterea foiței japoneze se realizează cu tampoane de vată umezite.

Pentru completarea lacunelor se procedează la *degresarea zonelor lacunare*.

Curățarea chimică a suprafețelor pictate se realizează cu ajutorul amestecurilor de solvenți. *Echilibrarea cromatică sau integrarea cromatică* se realizează în tehnici lizibile. *Vernisarea picturii sau protecția suprafețelor curățate și a celor retușate* se realizează cu verniuri pe bază de rășini naturale (damar).

i) Protecția prin peliculizare:

În cazul picturilor pe lemn peliculizările cu verniu de Damar sunt eficiente după o curățare atentă a suprafețelor. Suprafețele nepictate se protejează sau se vernisează cu un verniu pe bază de ceară naturală de albine.

CAPITOLUL V

STUDII DE CAZ

- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE (SECOLUL XVIII) COLECȚIA MUZEULUI CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA LAVIȚEI „CU TRĂGACI” DIN ZONA SIGHIȘOARA COLECȚIA MUZEULUI CIVILIZAȚIA POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU SEC. XIX***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DIN TILIȘCA, JUDEȚUL SIBIU COLECȚIA:MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DE PE VALEA HÂRTIBACIULUI COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE FERECATĂ DIN ZONA BRAȘOV SEC. XIX COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA COLȚARULUI DATAT 1774 COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE „MICHAEL GORES” DATATĂ 1799 COLECȚIA: MUZEUL VĂII HÂRTIBACIULUI AGNITA, SIBIU***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DATATĂ 1777 COLECȚIE PARTICULARĂ***
- **RESTAURAREA LĂZII DULGHEREȘTI DE LA BRĂDENI SECOLUL AL XVI-LEA ***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ALIMENTE DE LA BRĂDENI SECOLUL AL XVII-LEA (1642)***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE; SECOLUL AL XVIII-LEA; ZONA DRĂUȘENI COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***

* Obiect restaurat în cadrul lucrării de licență, absolvent Romocian Celestina, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2011, coordonatori: Valeriu I. Olaru și Abrihan Gavril.

* Obiect restaurat în cadrul lucrării de dizertație, absolvent Romocian Celestina, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, coordonator: Valeriu I. Olaru.

* Obiect restaurat în cadrul lucrării de diplomă, absolvent Canache Cătalina, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2002, coordonatori: Valeriu I. Olaru, Bucșă Livia.

* Obiect restaurat în cadrul lucrării de dizertație, absolvent Pripon Anca, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, 2010, coordonatori: Valeriu I. Olaru, Bucșă Livia.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA, restaurator: Pripon Anca, coordonator: Valeriu I. Olaru.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA; lucrare de licență; restaurator: Negoescu Gabriela, coordonator: Valeriu I. Olaru.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA, restaurator: Negoescu Gabriela, coordonator: Valeriu I. Olaru.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA, restaurator: Negoescu Gabriela.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA, restaurată în cadrul lucrărilor practice cu studenții Universității de Artă din Cluj; coordonator: Olaru Ion Valeriu.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA, restaurată în cadrul lucrărilor practice cu studenții Universității de Artă din Cluj; coordonator: Olaru Ion Valeriu.

- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DATATĂ 1804; CAȚA COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***
- **RESTAURAREA LĂZII DE ZESTRE DIN SIGHIȘOARA, DATATĂ 1644 COLECȚIA: MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU***

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA; restaurator: Dăneasă Cristina.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA; restaurator: Andrea Landa; coordonator Olaru Ion Valeriu.

* Obiect restaurat în Laboratorul de Restaurare lemn policrom al Complexului Național Muzeal ASTRA; restaurator: Negoescu Gabriela.

CUVINTELE CHEIE:

mobilier pictat; sudul Transilvaniei; bresle meştesugăreşti; sec. XV–XVIII; dulgheri; tâmplari; colonizarea saşilor; clasificare tipologică; tehnici de construcţie şi decorare; conservare şi restaurare; factori de degradare; depozitare; ambalare; transport; investigaţii ştiinţifice; tehnici de restaurare; lemn policrom; studii de caz

CUPRINS

INTRODUCERE	3
CAPITOLUL I	
ISTORICUL CERCETĂRII MOBILIERULUI PICTAT DIN TRANSILVANIA	4
CAPITOLUL II	9
BRESLELE MEȘTEȘUGĂREȘTI	
II. 1. COLONIZAREA SAȘILOR ÎN TRANSILVANIA	9
II.1.1. DEZVOLTAREA ECONOMICĂ ȘI APARIȚIA ORAȘELOR	10
II.2. DATE PRIVIND CONDIȚIILE ISTORICE ALE APARIȚIEI ȘI ORGANIZĂRII BRESLELOR	10
II.2.1. ORGANIZAREA BRESLELOR MEȘTEȘUGĂREȘTI	10
II.2.2. ADUNAREA BRESLELOR ȘI SFATUL BRESLEI	11
II.2.3. BREASLA DULGHERILOR ȘI TÂMPLARILOR	11
II.2.4. EDICTELE IMPERIALE	12
II.3. MEȘTEȘUGARI ȘI TEHNOLOGIA	12
II.3.1. MEȘTEȘUGARI DE PROFESIE	12
II.3.2. UTILIZAREA RESURSELOR ENERGETICE ȘI NATURALE	12
II.3.3. MEȘTEȘUGURI ȘI TEHNICI MEȘTEȘUGĂREȘTI AUTOHTONE	12
II.3.4. CREAȚIA TEHNICĂ ȘI CIVILIZAȚIA POPULARĂ	12
II.3.5. PROGRESUL TEHNIC, TIMPUL DE MUNCĂ ȘI CAPITALUL	13
II.3.6. COMERȚUL, MĂRFURILE ȘI TRANSPORTURILE	13
II.3.7. SALARIILE	13
II.3.8. DEZVOLTAREA INDUSTRIALĂ	13
II.4. DESFIINȚAREA BRESLELOR	13
CAPITOLUL III	
CLASIFICAREA TIPOLOGICĂ A MOBILIERULUI PICTAT DIN SUDUL TRANSILVANIEI SECOLELE XV–XVIII	14
III.1. CONDIȚII ȘI DETERMINĂRI PRIVIND APARIȚIA MOBILIERULUI	14
III.2. DEZVOLTAREA ISTORICĂ A MOBILIERULUI	14
III.3. MOBILIERUL URBAN ȘI RURAL, TEHNICI DE CONSTRUCȚIE ȘI DE ORNAMENTARE	14
III.4. EVOLUȚIA TIPURILOR DE MOBILIER TRADIȚIONAL	15
III.5. MATERIALE ȘI TEHNICI DE REALIZARE A MOBILIERULUI	16
III.6. ARGUMENTE PRIVIND ANTEDATAREA MEȘTEȘUGULUI DECORĂRII MOBILIERULUI PICTAT ÎN TRANSILVANIA	16
CAPITOLUL IV	
METODE, MATERIALE ȘI TEHNICI DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A MOBILIERULUI PICTAT	19
IV.1. LEMNUL ȘI UTILIZAREA SA DIN CELE MAI VECHI TIMPURI	19
IV.2. STRUCTURĂ ȘI CLASIFICARE	19
IV.3. TEHNICI DE PRELUCRARE A LEMNULUI	20
IV.4. TEHNICI DE DECORARE A OBIECTELOR DIN LEMN	20
IV.4.1. STRUCTURA PICTURILOR PE LEMN ȘI PE PÂNZĂ	20
IV.5. DEGRADAREA LEMNULUI ȘI A OBIECTELOR DIN LEMN POLICROM 21	
IV.5.1. FACTORII DE DEGRADARE AI LEMNULUI (INTERNI ȘI EXTERNI)	21
IV.5.2. DEGRADAREA STRATULUI PICTURAL	22
IV.7. CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA LEMNULUI	23

IV.7.1. CONSERVAREA ȘI DEPOZITAREA BUNURILOR CULTURALE	23
IV.7.2. MANIPULAREA, MIȘCAREA, AMBALAREA ȘI TRANSPORTUL OBIECTELOR	24
IV.7.3. PROIECTUL DE RESTAURARE	24
IV.7.4. LABORATORUL DE RESTAURARE A LEMNULUI POLICROM	24
IV.7.5. TEHNICI ȘI METODE DE ANALIZĂ ȘI INVESTIGARE A OBIECTELOR DIN LEMN	25
CAPITOLUL V	27
STUDII DE CAZ	27